

INTERVENȚII PARTICULARE DE UP-GRADE.
PLEDOARIE PENTRU O ABORDARE ANTROPOLOGICĂ.

Asist. dr. arh. Mihaela STAICU, UAUIM

„Omul, spunea Balandier, trăiește nu numai într-un univers pur fizic ci și într-unul complex, simbolic”¹. Prin consecință el este nu numai *homo rationale* ci și *homo symbolicus*, iar în această secundă ipostază, el face uz de o complexă formă de comunicare.

Am decis să mă opresc asupra unor aspecte ale îmbunătățirii calității locuirii în unul din marile ansambluri de blocuri, Drumul Taberei, aducând în prim plan inițiative particulare de *up-grade* ce ies cu precădere în evidență prin contrastul cu produsele serializate ale locului. Subiectul se află în atenția mea de mai bine de 11 ani și i-am pus punct, într-un fel, trăgând concluzii intermediare prin teza de doctorat finalizată în urmă cu 3 ani.

Blocul și poziționările sale după niște criterii pragmatice și estetice concepute de elita culturală urbană occidentală a intrat în conflict cu locuirea tradițională nu doar în România postbelică. Marile ansambluri rezidențiale au confruntat voințele uniformizatoare ale edililor orașului și proximitățile de locuire create de aceștia cu voințele de personalizare și de diferențiere ale locuitorilor și grupurilor de locuitori. Modelul a produs nu numai mutații economice și sociale ci și familiale.

Urbanul străin, discontinuu de tradiție, care a deteritorializat orașul, generat de politicile etatiste de ignorare a individualităților în favoarea uniformizării, a marcat comportamentele de locuire, de socializare care, în timp, au devenit pe nesimțite altele. În esență, ființa umană călăuzită de instinct nu și-a schimbat de-a lungul timpului nevoile: găsirea unui teritoriu favorabil locuirii, construirea sau ocuparea unui adăpost, amenajarea sau marcarea acestuia cu semnele caracteristice propriei identități, au fost fundamentale în oricare epocă istorică. În ordinea specială a acestor produse serializate, actul fiecăruia de a-și marca proprietatea, teritoriul, a aparținut autorităților și, prin consecință nu doar scara evenimentului s-a schimbat ci și raportul individului față de bunurile de-a gata, față de spațiile de-a gata. Când reacțiile la această puternică presiune etatistă au început să apară, când însemnele unui singur individ au întrerupt întregul, gestul său a fost catalogat ca fiind greșit și a fost penalizat.

Astfel, inițiativele individuale de *up-grade* ale confortului individual ori semi-colectiv nu s-au manifestat firesc înainte de 1989 ci au fost limitate și s-au autolimitat, de la *închiderea* balcoanelor cu tâmplărie de o proveniență dintre cele mai diverse la construcția unor garaje, de la băncile de pe aleile de acces în blocuri la îngrădirea spațiilor verzi de lângă bloc, de la apariția unor jaluzele la mici copertine deasupra geamurilor, protecție împotriva intemperiilor și a prafului scuturat de cei de la etajele superioare. Toate derulate în semi-clandestinitate.

Odată cu anii `90, ordinea inițială a fost bulversată, principiile acurateței conservate timp de aproape trei decenii au fost încălcate, o nouă „ordine” s-a instalat, de data aceasta nu *impusă* de sus ci plecând de jos, iar

prioritățile s-au redefinit. În aceste mari ansambluri, toate sursele și resursele de spațiu au sfârșit prin a fi supuse schimbării și transformării în neîntrerupte procese de individualizare, teritorializare și reteritorializare, lucru ce a schimbat nu doar interiorul apartamentelor și al fațadelor, ci și relieful urban al trecerilor, al străzilor, al spațiilor verzi, al acceselor în blocuri.

Aparent înghețate în timp, la nivel formal, aceste cartiere sunt, în fapt, într-o perpetuă dinamică, prin constanța demersurilor particulare care se practică în succesive trepte de *up-grade*. „În general, spune Rapoport, populația răspunde activ și adesea creativ la stimuli, dar acest răspuns depinde efectiv de înțelesul pe care îl dau stimulilor [...], de experiența trecută și de modul în care cultura influențează standardele în evaluarea mediului.” De aici și relația dintre „comportamentul mediului, indicația lui non-verbală și comportamentul specific pe care îl determină.”²

Lucrurile nu doar că nu stau pe loc, ci ritmul în care acestea se mișcă au redat unui ansamblu dormitor minimal echipat prin proiectare, viață urbană și în final independență față de restul orașului. Diversitatea dotărilor sociale de astăzi, oferta de supermarketuri, malluri, mici magazine, restaurante, terase, cinematografe, cabinete medicale, dau măsura dinamicii factorului uman în spațiul construit.

Difuzia culturală prezentă în aceste procese, varietatea considerabilă a aporturilor private la revalorizarea unor aspecte ale locuirii, fac necesară centrarea atenției pe individ în înțelegerea culturii din care provine, a rădăcinilor sale, a sensibilității, a capacităților sale de adaptare și de apropiere a spațiului și nu în ultimul rând, a percepțiilor diferențiate asupra tipologiilor de spații și a felului prin care el se raportează la ceilalți.

În această dinamică, antropologul *de serviciu*, cum poate că fiecare din noi suntem uneori fără să știm, are șansa nu doar de a observa direct ori indirect fiind implicat, ci și de a judeca și bineînțeles de a concluziona pentru că „antropologia”, spune Mihăilescu, înțeasă ca „tip de demers și nu ca un domeniu problematic circumscris, este solidară, într-o măsură mai mare, probabil, decât oricare alt demers de cunoaștere socială, traiectoriei noastre de observator”.³

Setea după strada care generează și polarizează viața socială, nesocotită și expedită preț de decenii, avea să determine cu precădere în marile cartiere de blocuri, văduvite de diversitate și de spații diferențiate ale locuirii, căutări și soluții intuitive, de recompunere a unei dorite calități a țesutului urban. Tendința a fost justificabilă și a mers către o compunere instinctivă a unor trasee comerciale ori de loisir după care cartierul tânjea. Astfel, cele mai flagrante, invazive și persistente intervenții au avut loc la nivelul străzii. Preț de un deceniu reinventarea ei ca discurs și parcurs arhitectural-urbanistic a fost lăsată în seama freneticelor inițiative ale micilor întreprinzători. Afacerile au ieșit în întâmpinarea necesităților populației, treptat cartierul câștigând independență față de oraș.

„[...]Ne înfășurăm în locul nostru, nu mai e nevoie să ne ducem în oraș, toate serviciile sunt locale. Nu știu dacă ies de trei ori pe an în oraș. Sunt și legată de loc din cauza lui R. (nepotul, n.n.)... da` în general tot cartierul e foarte bine...”

(S.E., 63 ani, pensionară, locuiește în cartier din 1975)

Spațiile publice și semi-publice s-au individualizat, au fost investite cu funcțiuni care aduc pe alocuri valoare simbolică. Largile artere principale ale cartierului au devenit treptat culoare de trecere. Cu timpul, prin înmulțirea și alăturarea acestor construcții-chioșcuri s-a opacizat și obturat percepția arhitecturii inițiale a spațiilor odată

verzi dintre blocuri și s-a degradat o suprafață apreciabilă a traseelor pietonale, până la așa un grad încât de la nivelul străzii întregul nu a mai putut fi perceput. Cu toate acuzele de ordin urbanistic, arhitectural ori estetic care se pot aduce fenomenului, acestea au reușit să transforme strada, umanizându-i scara, făcând-o dezirabilă ca traseu și ademenind pietonul la parcurs ori ședere.

„Străzile sunt pline de lume, au aranjat parcurile, pe ăla de la Moghioroș l-au făcut foarte frumos [...] ai o cafenea, ai bazin de înot, loc separat de câini, patinoar iarna, au amenajat parcurile dintre blocuri [...] e foarte animat. Au extins piața Moghioroș, ai unde să te plimbi dacă vrei cafelele, terase, tinerii ăștia acum, au de toate, nu poți să spui...”

(N.P., 71 ani, locuiește în cartier din 1971)

În fapt, libertățile urbane lipsite de discernământ, de care micii afaceriști au beneficiat au fost la fel de nefirești ca îngrădirile ce le-au precedat. Astfel, într-un răstimp de aproape 10 ani, au fost lăsate la voia celor cu inițiativă intervenții asupra spațiului urban — public, semi-public ori semi-privat — considerate a fi *minore*. O arhitectură vernaculară a emers prin chioșcurile și *boutique*-urile de cartier, direct proporțională în calitatea arhitecturală și estetică cu cultura și puterea financiară a investitorilor, în covârșitoare majoritate rezidenți ai cartierului. Proveniența materialelor de fabricație a acestor *obiecte* urbane a pus în evidență inventivitatea, resursele ori relațiile proprietarilor lor.

Devenită peste noapte amalgam funcțional și cadru al întâmplărilor, artera principală a cartierului Drumului Taberei, de exemplu, poate fi considerată astăzi una din cele mai bune ilustrări ale teoriei lui Jane Jacobs, care susținea cu jumătate de secol în urmă, că *„străzile i-ar trebui, ca să funcționeze, doar îngăduința de a-și înscrie în cadrul său un amestec de funcțiuni, la voia întâmplării”*⁴. Toate acestea au devenit posibile pentru că populația a învățat să folosească aceste trasee ca pe cadre al vieții, experimentând și exploatând empiric spațiul. Spre sfârșitul anilor `90, după aproape un deceniu de istorie, arhitectura chioșcurilor și a tarabelor a suferit la rândul-i un proces de *up-grade* prin schimbarea tâmplăriei. Perioada avea să consacre termenul de *termopan*. Tot ce se construisese urma să fie reconsiderat în această variantă, avea să fie de *termopan*. În fapt, producția acestui gen intrase de curând în România, campaniile de promovare erau îmbietoare, iar prețurile deveniseră suficient de atractive pentru lumea extrem de amatoare de *îmbunătățiri*. Procesul a fost întrerupt în plin avânt pentru cei direct implicați, de un ordin nepopular al administrației primăriei sectorului 6. Spațiile ocupate abuziv și la întâmplare aveau să se reîntoarcă către natură și stradă. Astfel, multe construcții au dispărut, determinând pe cei afectați să se reorienteze către apartamentele de la parter. Valoroase au devenit cele cu o bună orientare către stradă, dar și garajele semiîngropate ale cartierului. Vizibilitatea, accesul facil au fost factori care au decis schimbarea funcțiunii inițiale de locuire cu o alta aducătoare de profit: cabinete stomatologice ori veterinare, frizerii, coafor, cabinete de cosmetică, cafenele, farmacii, agenții imobiliare, mici magazine ori alte servicii.

„Avem și Mall-ul și Cora acum e și AFI... da când te duci îți trebuie juma` de zi să umbli pe acolo... da` eu mă duc mai bine la Cora că am destinație de bucătărie... Piața noastră, asta de la Moghioroș e foarte bună și ai totul la nas, farmacia să nu mai zic, sunt câte trei pe o stradă, s-au deschis acum și multe Plafaruri găsești ceaiuri de tot felul, produse bune la una la alta...”

(A.N., 73 de ani, locuiește în cartier din 1974)

Existența mai recentă în cartier a mallurilor și supermarketurilor a concurat prea puțin micile afaceri, existența

multora venind chiar în completare. Proba timpului avea să le statueze necesitatea, într-o perioadă în care istoria s-a scris foarte repede. În condițiile țesutului urban tradițional cu străzi de cartier și case la curte, magazinul de proximitate, prăvălia „cu de toate” era și încă mai este în subsidiar și un loc al întâlnirilor neprogramate, al contactelor nemijlocite. Astăzi, magazinele de la parterul blocurilor, chioșcurile de pe stradă, au refăcut *mutatis mutandis* sisteme asemănătoare de relații.

Dacă la finalizarea cartierului, în anii `70 nu existau decât *Orizont*, *Favorit*, *Drumețul* și vreo încă trei puncte comerciale, astăzi, reconsiderate, ele au devenit repere pe artere care s-au animat între timp de practica comerțului și a serviciilor într-o rețea similară uneia dintr-un țesut urban organic dezvoltat. Cu certitudine reiese din discuțiile cu cei direct implicați că în acest cartier, calitatea locuirii a crescut în principal din oferta de servicii și comerț aflate foarte la îndemână.

„Biserici ai, magazine ai, cabinete ai, bănci sunt peste tot, ai licee, școli, ce nu avem?! - nu avem teatru, la PLAZA cinematograf, la AFI cinematograf. Teatru nu ai dacă e s-o iei așa pentru asta trebuie să ieși în oraș și niciun spital dacă trebuie să te internezi...”

(S.G., pensionar 67 ani, locuiește în cartier din 1969)

Neanticipabilele și nebănuitele valențe ale acestor particulare intervenții mai pun în evidență și conflictul cultural născut din opoziția a două tipologii cognitive: cea industrială, impusă de curentul funcționalist și cea rurală, pre-urbană, impusă de rezidenții care s-au mutat la oraș, provenind din medii rurale. Subiecții acestei practici s-au aflat și se mai află încă într-un firesc proces de adaptare și apropiere, într-un act de găsim-regăsim, afirmare-reafirmare a propriei identități, de cele mai multe ori pierdute, toate necesare și de înțeles ca gesturi de recăpătare a unei anumite siguranțe, de conștientizare a unui trecut fără de care individul nu numai că nu-și poate asuma cotidianul ci mai ales, nu-și poate angaja viitorul. Un viitor care în cazul acestor mari cartiere rămâne până la proba contrarie, captiv trecutului lor.

Se impune aici, înaintea concluziilor, o mică paranteză față de atitudinea noastră critică, de multe ori foarte la îndemână pentru noi ca specialiști, față de comportamentele, atitudinile ori procesele de apropiere ale indivizilor constrânși să locuiască într-un spațiu pe care tot noi l-am imaginat ca fiind ideal pentru ei. Abaterile de la urbanitate ale diverșilor amatori sunt desigur mai ușor de observat decât greșelile noastre în a anticipa nevoile ori dorințele celor pentru care proiectăm.

Disponerea specifică a obiectelor, a spațiilor, a obiectelor în spațiu se poate întâmpla să placă sau nu, să mulțumească sau nu. Circumscrierea teritorială a sociabilității se poate întâmpla să nu răspundă criteriilor funcționale prescrise de arhitecți, la fel cum se poate ca procesele de apropiere să nu fie determinate de funcțiunile predeterminate ale spațiului. Sunt evidente dorințele indivizilor care preferă să și le articuleze în manieră proprie, la fel cum evidente sunt uneori și interesele contradictorii ale indivizilor privind spațiul pe care îl împart. Complexitatea acestor interese poate depăși, foarte probabil, posibilitățile arhitecților de a le preconiza prin simpla dispunere spațială.

Oricât de minunată ar fi o intenție, o schiță sau un proiect, șansele acestora de a fi valide și de a fi folosite satisfăcător vor fi cu siguranță mai mari dacă demersul va fi însoțit și de un proiect social, nu doar de un proiect economic și managerial. Aici își arată demersul antropologic și etnografic utilitatea și sensul, prin faptul că poate indica din interior cea mai bună cale de stabilire a termenilor prin care rezidenții se pot implica în planificarea comunităților, chiar dacă participarea și implicarea nu sunt întotdeauna benefice organismului urban.

După dialogul cu beneficiari și inițiatori ai unor astfel de intervenții, concluzia este că satisfacția indivizilor nu se leagă neapărat de satisfacerea standardelor. O dovadă în plus că oamenii sunt dispuși să suporte mai bine defectele locuinței lor, ale spațiului asupra căruia își lasă amprenta, atâta timp cât ele rezultă din propria responsabilitate și nu din altora. Până într-acolo încât se declară mulțumiți că-l folosesc.

În domeniul locuirii, cred că o bună proiectare va lăsa viitorilor utilizatori posibilitatea personalizării diferitelor spații. În acest sens, propunerile noastre de intervenții, ar trebui să fie mai mult sugestie de apropiere decât constrângere, în sensul unei potențiale libertăți de perfecționare în timp.

Note

- 1 Balandier, G., *Les anthropologiques dans la modernité*, în Balandier, G., *Anthropologiques*, Librairie Generale Française, (1 ere ed. Paris, 1974), Paris, 1985, pg. 19
- 2 Rapoport, A., *Human Aspects of Urban Form*, Pergamon Press, 1977, pg. 43
- 3 Mihăilescu, V., *Fascinația Diferenței*, Paideia, București, 1999, pg. 6
- 4 Jacobs, J., *The Death and the Life of Great American Cities*, Random House, New York, 1961

BIBLIOGRAFIE

- CHOAY, Françoise, *L'urbanisme, utopies et réalités*, Editions du Seuil, 1965
- COPANS, Jean, *Introducere în etnologie și antropologie*, Editura Polirom, Iași, 1999
- HANNERZ, Ulf, *Explorer la ville. Elements d'anthropologie urbaine*, Editions de minuit, Paris, 1983
- JACOBS, Jane, *The Death and Life of Great American Cities*, Random house, New York, 1961
- JURCAN, Dan, *Identitate și societate: Modele aspiraționale în tranziție*, Cluj Napoca, Eikon, 2005
- LAWRENCE, Roderick J., *Public collective and private space*, în *Domestic architecture and the use of space. An interdisciplinary cross-cultural study*, Susan Kent Ed., Cambridge University Press, pg. 73-91, 1997
- LEACH, E., R., *Rethinking anthropology*, Athlone Press, London, 1971
- LEVI-STRAUSS, Claude, *Place de l'anthropologie dans les sciences sociales et problemes posées par son enseignement, în Sociologie, psychologie sociale et anthropologie culturelle*, UNESCO, 1954
- LOW, Setha M., *Theorizing the city: The New Urban Anthropology Reader*, New Brunswick, New Jersey, and London, Rutgers University Press, pg.248, 2005
- PANEA, Nicolae, *Antropologie a tradițiilor*, Editura Omniscope, Craiova, 1995
- RAPOPORT, Amos, *Human aspects of urban form*, Pergamon Press, Printed in Great Britain, 1977
- SANCHEZ-ROBLES, J. Cecilio, *Conceptualizarea socială a noțiunii de locuință în Semnificație și comportament în cadrul construit*, Editura Tehnică, București, 1985, pg. 126